

Keelte uuestisünd

Karl Pajusalu

Keelte surm on tänases maailmas palju tavalisem kui keelte sünd. Ometi näib, et keeli tekib hooga juurde. Maailma keelte suurtes andmebaasides, nagu seda on Ethnologue, on esitatud juba üle 7000 keele, neist ligi pool on küll märgitud ohustatuks. Sellest hoolimata keelte üldarv suureneb ja peale täpsema kirjeldamise on selle põhjuseks varem kasutusest kõrvale jäänud või iseseisva staatuse minetanud keelte emantsipeerumine, mida on nimetatud ka keele uuestisünniks (ingl language rebirth).

Keelte uuestisünniks on mitu teed. Tuntuim on piiratud kasutusega keele kasutussfääride laiendamine, nii et sellest saab uuesti mingi inimrühma jaoks tähtsaim keel. Selliseid juhte on mitmeid, ehkki need mõnevõrra erinevad. Olgu siin näiteks toodud korni, uusheebrea ja ukraina keel.

Keldi keelte hulka kuuluv korni keel, mida kõneldakse Loode-Inglismaal, taandus kasutusest 18. sajandil, kuid on 20. sajandi jooksul saanud jälle kogukonnakeeleks, milles avaldatakse kirjandust ja tehakse filme, mida kasutatakse meedias jm. Siiski on korni keel praegugi ohustatud keel.

Korni keelest on suuresti erinev tänapäeva heebrea keele ehk ivriidi olukord. Heebrea keel püsis sajandeid sakraalkeelena, selle põhjal loodud uus heebrea keel sai aga Iisraeli riigikeeleks ja mitme miljoni inimese emakeeleks, mille tuleviku pärast pole põhjust karta.

Ukraina keele emakeelena kõnelejate arvuks hinnatakse 37 miljonit. Kuigi ukraina kirjakeel on sajandeid vana ja sellel on olnud kindel kasutus, on ukraina keele prestiiž viimastel aastatel oluliselt tõusnud ning see keel on omandanud uue tähenduse Ukraina riigi ja selle elanike jaoks.

Kõigil eeltoodud juhtudel on otsustava tähtsusega olnud keele uuel viisil väärtustamine esmalt väiksema kogukonna ja siis laiemalt ühiskonna poolt. Keeltele suurema sümboolse väärtuse omistamine on aidanud kaasa nende riikliku staatuse tõstmisele, keele kasutussfääride laiendamisele ning samuti keelte edasiandmisele uute põlvkondade emakeelena.

Läänemeresoome keeli on traditsiooniliselt arvatud olevat kuus kuni kaheksa – soome, eesti, karjala, liivi, vadja ja vepsa, mõnikord veel isuri ja lüüdi keel. Keeleajaloolased lisavad lõunaeesti hõimukeele kui esimese eralduja läänemeresoome algkeelest. Ethnologue nimetab eesti kirjakeele kõrval võro keelt, käsitledes mõlemat koos makrokeelena, mille all mõeldakse mitut piirkondlikku varianti hõlmavat keelt. Lisaks on seal esitatud meänkieli (meä keel) Rootsisis ja kveeni (kainu) keel Norras, mis põhinevad põhjasoome murretel, olles iseseisva staatuse saanud hiljuti naaberriigi alal. Karjala keele kõrval on eraldi nimetatud Aunuse karjala ehk livvi (livviko) keelt. Esitatud on

ka kreevini keelt, mis kujunes kunagiste vadja sõjavangide keelena Lätis Bauska linna ümbruses, kuid on praeguseks hääbunud. Nii on Ethnologue'is kirjas 13 läänemeresoome keelt, see aga pole ka päris täielik nimekiri, mainimata on jäänud näiteks Tveri karjala keel.

Peamine põhjus, miks tänapäeval saab rääkida suuremast arvust läänemeresoome keeltest, on varem murde staatuses olnud keelte iseseisvumine ühiskondlike tegurite mõjul. Soome murrete uuestisündi Põhja-Rootsis meä keelena ja Põhja-Norras kveeni keelena soodustasid administratiivsed piirid, oma keele väärtustamine kogukonna poolt ja uue keelise identiteedi teke. Kuigi enamikku nüüdseid läänemeresoome keeli tuleb pidada ohustatuks, on meä ja kveeni keele kestmine turvatud riikide piirkonnakeeltena.

Sotsiolingvistikulises mõttes on kõige drastilisem liivi keele olukord. Liivi keel on Läti riigi põliskeeli, millel on hulk seadusandlikke õigusi. Sellele on loodud viimastel aastatel ka keeletehnoloogiline tugi, sh masintõlke võimalused jms. Uusi toimivaid lahendusi nõuab keeleõpe, et järgmistes põlvkondades selle keele oskajate hulk suureneks. Liivi keele uuestisünd paistab olevat alanud, kuid vajab senisest suuremat ja efektiivsemat kogukonna, ühiskonna ja teadlaste tuge.

Eesti jaoks on tähtis, kuidas ühiskond suudab mõtestada eesti keele tulevikku makrokeelena. Kõigepealt tähendab see õppimist paremini mõistma ja kasutama ajaloo pärandusena saadud keelerikkusi. Makrokeelt koos hoidvad keelestandardid peaksid olema mitmekülgsemalt ja täpsemalt põhjendatud ja lahti seletatud. Piirkonnakeelte kõrval on peatselt 500-aastaseks saavas eesti kirjakeeleski rohkem peidus, kui on harjutud märkama.

[Ilmunud ajalehes Postimees 16. märtsil 2024](#)